

3/21/21 - Pesachim Daf 120 – Eating the Afikomen after Chatzos

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קכ עמוד ב

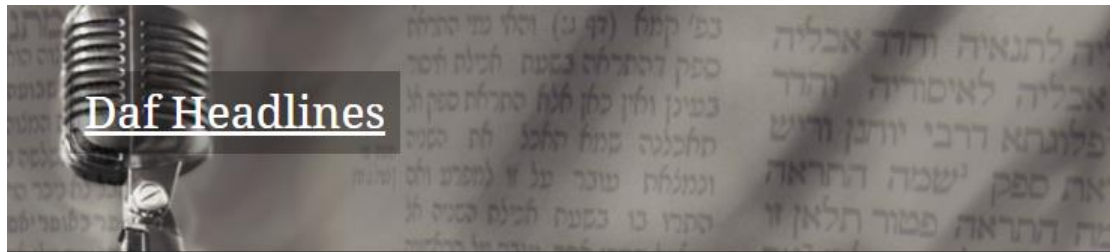
הפסח אחר חצות מטמא את הידים וכו'. אלמא: מחצות הוה ליה נותר. מאן תנא? אמר רב יוסף: רבי אלעזר בן עזריה הוא. דתניא: ואכלו את הבשר בלילה הזה, רבי אלעזר בן עזריה אומר: נאמר כאן בלילה הזה ונאמר להלן ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה להלן עד חצות - אף כאן עד חצות. - אמר לו רבי עקיבא: והלא נאמר חפזון - עד שעת חפזון. אם כן מה תלמוד לומר בלילה - יכול יהא נאכל כקדשים ביום - תלמוד לומר בלילה - בלילה הוא נאכל, ואינו נאכל ביום. ורבי עקיבא, האי הזה מאי עביד ליה? - מיבעי ליה למעוטי לילה אחר הוא דאתא. סלקא דעתך אמינא: הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים קלים, מה שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד - אף פסח, אוקים לילות במקום ימים, ויהא נאכל לשני לילות ויום אחד - כתב רחמנא הזה. ורבי אלעזר בן עזריה אמר לך: מלא תותירו עד בקר נפקא הא. ורבי עקיבא אמר לך: אי לא כתב רחמנא הזה - הוה אמינא: מאי בקר - בקר שני. ורבי אלעזר אמר לך: כל היכא דכתב, בקר - בקר ראשון הוא. אמר רבא: אכל מצה בזמן הזה אחר חצות, לרבי אלעזר בן עזריה - לא יצא ידי חובתו. - פשיטא, דכיון דאיתקש לפסח - כפסח דמי! - מהו דתימא: הא אפקיה קרא מהיקישא, קמשמע לן, דכי אהדריה קרא - למילתא קמייתא אהדריה.

טור אורח חיים הלכות פסח סימן תעז

ולאחר גמר כל הסעודה אוכלין ממצה השמורה תחת המפה באחרונה זכר לפסח הנאכל על השובע ויאכלנו בהסיבה ולא יברך עליו ויהא זהיר לאוכלו קודם חצות.

בית יוסף אורח חיים סימן תעז

ומה שכתב רבינו ויהא זהיר לאכלו קודם חצות. בסוף פרק ערבי פסחים (קכ:): אמר רבא אכל מצה בזמן הזה אחר חצות לרבי אלעזר בן עזריה לא יצא וכתב הרא"ש (סי' לח) לכאורה משמע דהלכה כרבי אלעזר בן עזריה דסתם מתניתין (שם, זבחים נו: ועי' ברכות ט). כוונתיה ומיהו בפרק הקורא את המגילה (כ:): איכא סתמא כרבי עקיבא ומיהו נכון להחמיר כרבי אלעזר דאפשר דרבי עקיבא מודה להרחיק את האדם מן העבירה וכן היה נוהג רבינו תם למהר לאכול אפיקומן קודם חצות וגם הר"ן כתב בסוף פרק ב' דמגילה (ז. ד"ה זה הכלל) שצריך ליזהר שלא לאכול מצת מצוה בלילי

פסחים אחר חצות וכן בהלל שבילי פסחים החמירו בתוספות שלא לקרותו אחר חצות עכ"ל
והרמב"ם פסק בפרק ו' (ה"א) שזמנה כל הלילה:

שלחן ערוך סי' תעז

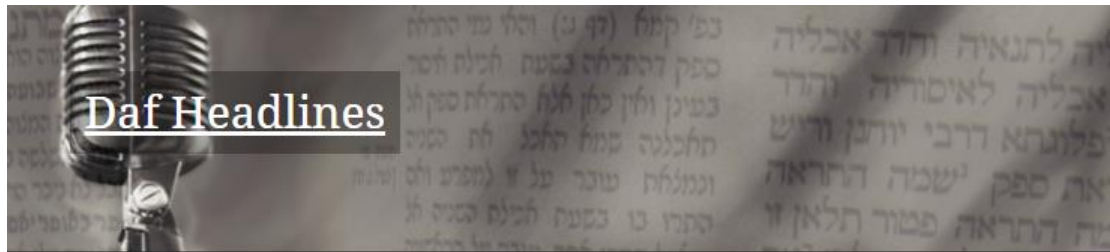
לאחר גמר כל הסעודה אוכלים ממצה השמורה תחת המפה כזית כל אחד, זכר לפסח הנאכל על
השבע, ויאכלנו בהסיבה ולא יברך עליו, ויהא זהיר לאכלו קודם חצות. (ויקדים עצמו שגם ההלל יקרא
קודם חצות) (ר"ן פ' ע"פ וסוף פ"ב דמגילה):

שו"ת אבני נזר חלק אורח חיים סימן שפא אות ה

ועל כן נראה לדינא למאן דאמר אין הפסח נאכל [אלא] עד חצות. והוא הדין מצה. דלאחר חצות
מותר לאכול. ובלאו הכי נראה כן דודאי אין חיוב שישאר טעם פסח ומצה בפיו רק בזמן המצוה. ועל
כן נראה דאם בתחילת הסעודה או באמצע רואה שהוא קרוב לחצות. יאכל כזית מצה על תנאי אם
הלכה כר' אלעזר בן עזרי' יהי' לשם אפיקומן. וימתין עד לאחר חצות ויאכל סעודתו. ואחר כך יאכל
שנית אפיקומן ויוצא ממה נפשך. אם הלכה כראב"ע דעד חצות יוצא באפיקומן ראשון. ואחר חצות
מותר לאכול דברים אחרים ואם הלכה כרבי עקיבא דעד שיעלה עמוד השחר יוצא באפיקומן השני.

הערות הגרי"ש אלישיב מסכת פסחים דף קכ עמוד ב

דתניא ואכלו את הבשר וכו'. ידועים דברי האבני נזר למי שרואה בליל הסדר שמאוחר לו ויפסיד
חצות, דהנה הא דאמרו אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שלא יבטל טעם פסח וטעם מצה היינו עד
סוף זמן אכילת פסח, דאחר זמן אכילת פסח אין סברא שיצטרך להמשיך טעם פסח בפיו ויכול
לבטלו וסברא זו מתקבלת לנכון ואומר האב"נ דיש לו עיצה שיאכל כזית ראשון של מצה סמוך
לחצות ויתנה שאם אוכל כזית ראשונה לשם אפיקומן ואז אסור לו לאכול אחריו רק עד חצות אבל
אחר חצות הרי הוא כיום מחר ואין טעם לאסור אכילה ואחר חצות מושך הסדר לאכול מרור וכורך
וכו', ואם הלכה כר"ע שזמן אכילת פסח הוא עד סוף הלילה א"כ אינו אוכל כזית זה לשם אפיקומן
וכתב האב"נ ע"ז שיכולים לנהוג כן למעשה. ואכן אנשים נוהגים בו בשופי כאילו שזה דבר
לכתחילה, אבל יש ראשונים שמפרשים דאף דלר"ע מדאורייתא זמן אכילתה כל הלילה אבל רבנן

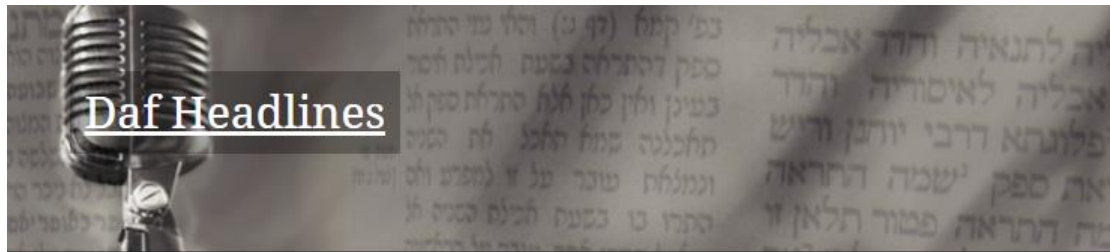
גזרו שלא לאכול אלא עד חצות ולכך צריך לאכול אפיקומן עד חצות ואסור לאכול אחריו עד עלות השחר. ולפי"ז אין לעשות תנאי זה (אלא בשעת הדחק כגון שנמצא על הסדר בבית חמיו וחייב לאכול עמהם שאם לא יאכל עמהם יסבול, ועיין מש"כ בהערות ברכות ב' ע"א ובליקוטים על ברכות).

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ה סימן לח אות ח

אם יש לנהוג כחידוש האבני נזר, שכשנתאחר באמירת ההגדה עד סמוך לחצות יכול לאכול אפיקומן גם קודם חצות בתוך סעודתו, ואחר כך אחר חצות, על ידי תנאי

ובדבר חידושו של האבני נזר סימן שפ"א דלר' אלעזר בן עזריה (פסחים ק"כ ע"ב) שזמן אכילת פסח ומצה הוא רק עד חצות, ליכא איסור אכילה מדין אין מפטירין אחר הפסח ומצה אפיקומן, אלא רק עד חצות. ורק לר' עקיבא שזמן אכילת הפסח הוא עד שיעלה עמוד השחר, איכא איסור האכילה כל הלילה. והוא משום שפשוט לו דאין לחייב שישאר טעם פסח ומצה בפיו אלא בזמן המצווה, שלכן לראב"ע שזמן המצווה הוא עד חצות לא נאסר אלא עד חצות, ולר"ע שהזמן כל הלילה נאסר כל הלילה. ולכן נראה לו דאם נתאחר באמירת הגדה עד קרוב לחצות שלא הספיקו לאכול אלא המצה ומרור והכורך, שיאכל האפיקומן, דשמא הלכה כראב"ע כשיטת התוס' (מגילה כ"א ע"א ד"ה לאתווי), וימתין זמן המועט עד חצות שאז אסור לו לאכול לשיטת ראב"ע, ויאכל סעודתו, ואח"כ יאכל שנית אפיקומן. ויוצא ממ"נ, דשמא הלכה כר"ע כדפוסק הרמב"ם (פ"ח מה' קרבן פסח הט"ו).

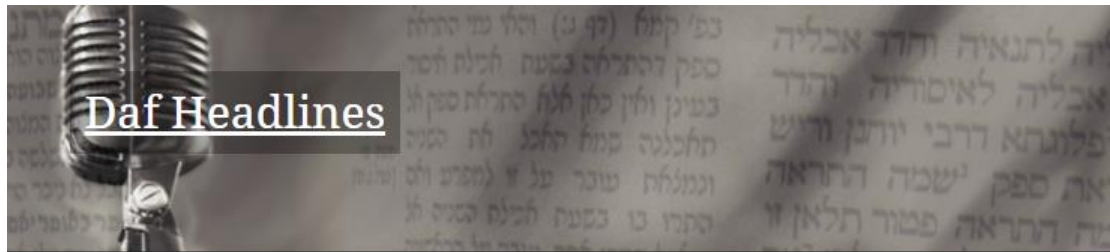
הנה תמוה זה אף לשיטתו אליבא דראב"ע. דהא שייך זה רק אם נימא דר"ע אף שגם לדידיה היה אסור לאכול הפסח אלא עד חצות, מ"מ מצה מותרת באכילה כל הלילה. דהאיסור לר"ע לאכול את הפסח אחר חצות הוא כמפורש בזבחים דף נ"ז ע"ב דאמר אביי דילמא הא דתנן ואינו נאכל אלא עד חצות דרבנן ולהרחיק מן העבירה, ומשמע שסובר כן אביי לדינא, דהא טעם קושיתו פרש"י (ד"ה להרחיק את האדם) דיש לפרש ככל עד חצות שתנן שם בפ' איזהו מקומן (נ"ד ע"ב גבי זבחי שלמי ציבור ואשמות, ונ"ה ע"א גבי התודה ואיל נזיר) דהוא מדרבנן להרחיק מן העבירה; וגם הא בברכות דף ט' ע"א שדייק בגמ' ואילו אכילת פסחים לא קתני דאמרו חכמים דהוא רק עד חצות כדי להרחיק מן העבירה, ולכן הוכרח ר' יוסף לומר דהוא ראב"ע, דפסח מדאורייתא אינו נאכל אלא עד חצות, אבל לר"ע אמנם אינו נאכל אלא עד חצות אבל רק מדרבנן, וכדנפסק ברמב"ם ספ"ח מק"פ שאין הפסח נאכל אלא עד חצות אף שדין התורה שיאכל כל הלילה עד שיעלה עה"ש כדי להרחיק מן העבירה - מ"מ סובר האב"נ דבמצה לא גזור. דבשביל קיום המצווה לא גזור, אלא בפסח שאחר עה"ש יעשה נותר גזרו, ולא במצה שלא שייך איסורים אלא דהוא בשביל קיום המצווה שלא

יבטלנה, לא גזור. ואף שמצינו שגזרו בק"ש שיהא עד חצות, אף שהוא רק בשביל קיום המצווה דהא ליכא איסורים שם. אולי יש לחלק דאכילת מצה שחביבא להו, וגם יש הרבה מצוות בליל הפסח, וגם הא הוא יום טוב שגם בכל יום טוב הא איכא מצווה לקדש ולאכול פת ורגיל כל אדם בזה, לא שייך שישכח. ורק שהיה לחוש שישכח מצד טרדתו לקיים מצוות אמירת הגדה לעצמו ולספר לבניו ובנותיו, אולי יימשך זה עד אחר הזמן, לא שייך זה לר"ע דזמנו כל הלילה, ולכן לא גזרו במצה שתאכל קודם חצות.

אבל הא כתב הרא"ש בסוף פסחים סימן ל"ח דנכון להחמיר כרבי אלעזר, דאפשר דר"ע מודה להרחיק את האדם מן העבירה באיסור דאורייתא. ולשון באיסור, אינו מדויק דהא אינו איסור אלא חסרון קיום מצווה, שג"כ נחשב עבירה כמו שהצריכו בק"ש עד חצות, ואיתא במתני' דריש ברכות שהוא כדי להרחיק אדם מן העבירה. ומסיק הרא"ש, וכן היה נוהג ר"ת למהר לאכול אפיקומן קודם חצות. ומשמע דג"כ הוא מתרתי הטעמים שכתב הרא"ש, מטעם דאפשר הלכה כראב"ע, ואפילו לר"ע צריך לאכול קודם חצות. אבל בזה יש לתרץ דלא חש לזה האב"נ, מאחר שהרא"ש ברכות סוף סימן ט' כתב, ומשום דמספקא לן כמאן הלכתא צריך להחמיר לאכול מצה של אפיקומן קודם חצות. שמשמע שרק לראב"ע צריך לאכול קודם חצות. ובתוס' במגילה דף כ"א ע"א ד"ה לאתויי ובזבחים (נ"ז ע"ב) ד"ה ואיבעית אימא (השני) כתבו רק משום שפוסקין כראב"ע צריך לאכול קודם חצות. וכן הר"ן בפסחים (כ"ז ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה גרסינן) ומגילה (ז' ע"א מדפי הרי"ף סד"ה זה הכלל), כתב דמחמת שאפשר יש לפסוק הלכה כראב"ע צריך לאכול קודם חצות. אבל אף שיש לתרץ דברי האב"נ, אין לעשות כן אפילו אם נימא דהלכה כר"ע, מצד שמסתבר כהרא"ש פסחים דאף לר"ע צריך מדרבנן לאכול האפיקומן דווקא קודם חצות, וגם כתב שר"ת סובר כן למעשה.

אבל העיקר מש"כ דלראב"ע ליכא איסור האכילה אלא עד חצות, ואח"כ רשאי לאכול ואפילו מצות, שהוא דלא כהמקובל בכל המקומות שאחר אפיקומן אסור לאכול כל הלילה, וכדמשמע מלשונו שגם אצלו הוא חידוש למעשה. דהרי מתחילה אמר זה רק לחידושו שלראב"ע הוה בעצם עיקר המצווה ברגע דחצות ממש, כדיליף בגזירה שווה מבלילה הזו דמכת בכורות שהוא ברגע חצות, ורק מכיון שאי אפשר לענין המציאות לאכול בחצות ממש שאין בו המשך זמן כלל, ע"כ הפירוש שבחצות יהיה כבר נאכל הפסח, וכן במצה דיליף מפסח. וזה הטעם שאסור לאכול אחר פסח ומצה אפיקומן, כדי שבחצות שהוא זמן עיקר המצווה יהיה לכה"פ טעם הפסח והמצה בפיו שהוא רושם מהמצווה, שלפ"ז אין טעם לאסור גם אחר חצות. אך שהוסיף אח"כ דבלא"ה נמי נראה כן, דודאי אין חיוב שיישאר טעם פסח ומצה, רק בזמן המצווה. הרי משמע שרק בשעה שנתחדש לו התירוץ על מה שמברכין בלשון על אכילת, ולא בלשון לאכול מצה, שביאר שהוא משום שעיקר המצווה בחצות,

אלא משום דאי אפשר, ע"כ הפירוש שבשעת חצות יהיה הפסח נאכל, ולכן צריך לברך בלשון שמשמע לשעבר, נתחדש לו לפי תירוצו שאין האיסור אכילה לראב"ע אלא עד חצות, ונתחדש לו כשהעמיק יותר שגם בלא"ה אין האיסור לראב"ע אלא עד חצות, שלא כדנהג הוא עצמו ואבותיו וכל הדורות הקודמין לאיסור כל הלילה כשאכלו האפיקומן קודם חצות. שזה תמוה לסמוך על סברא בעלמא נגד כל הדורות, אפילו אם היתה סברא ברורה. ובפרט שהיא סברא קלושה מאוד, וכי לא שייך לומר שמאחר שלילה זו היא זמן המצווה, היא חשובה שיהיה בה טעם המצווה, אף שעצם זמן קיום המצווה הוא רק עד חצות.

ומצינו כעין זה יותר מזה, שהוא בדברים יותר חמורים, דאין מחוסר זמן לבו ביום, ולילה דאותו היום אינו מחוסר זמן בזבחים דף י"ב ע"א ובעוד מקומות. הרי דכיון דאיכא המצווה ביום זה, איכא עניין וחשיבות המצווה לכל היום שלא תיפסל מצד מחוסר זמן. וכ"ש ששייך לומר שכל הלילה שייכת להמצווה דאכילת פסח ומצה, לעניין ששייך להצריך שתהא לו בה טעם הפסח והמצה שאכל לקיום מצוותו. ולכן פשוט וברור שאף להתוס' שפוסקים כראב"ע, אסור לאכול אחר אפיקומן כל הלילה, כמנהג כל הדורות שלפנינו. וגם תירוצו על שמברכים בלשון על אכילת, תמוה קצת. דהא לא מתורץ זה אלא לראב"ע ולא לר"ע, שלר"ע מצוות האכילה היא באמת כל הלילה, ולא בנקודה מסוימת שבה נאמר שצריך שהפסח יהיה נאכל כבר. והא אף לר"ע מברכין בעל, דהרמב"ם הא פסק כר"ע, ומפורש בפ"ח ה"ו - ז מחו"מ דמברך על אכילת הפסח ועל אכילת מצה ועל אכילת מרור. וגם האב"נ עצמו כתב שתירוצו הוא לראב"ע, והקושיא הא גם לר"ע, דגם הרמב"ם בהא סובר שמברכין בעל. וצ"ע כל דברי הגאון בעל אבני נזר בתשובה זו.